

ИЗ ПОСЕБНОГ УГЛА: ДЕСАНКИНЕ РАДОСТИ И БОЛОВИ

(*Писма радосићи и бола, писма Десанке Максимовић руским преводиоцима Иди Радвољиној и Оли Кушасовој (1957–1993)*, приредили и коментаре написали Светлана Шеатовић и Бојан Ђорђевић, Задужбина „Десанка Максимовић“, Београд, 2025, стр. 247)

Вредан велике пажње и поштовања је досадашњи истраживачки, књижевно-историјски, архивски и приређивачки рад научног саветника др Светлане Шеатовић и проф. др Бојана Ђорђевића, који су се истакли и новим подухватом те удруженим снагама критички приредили писма Десанке Максимовић, као врсни познаваоци њеног опуса.

Критичко приређивање кореспонденције није често у српској науци и претежније је рађено у склопу целокупних и сабраних (некад и изабраних) дела и то писаца који су одавно стекли статус класика српске књижевноуметничке речи. Писцима тог реда, сложићемо се, придружила се и Десанка Максимовић још за свог живота. Овом приликом, у засебном издању Задужбине „Десанка Максимовић“ објављена је једносмерна преписка песникиње са њеним руским преводиоцима Идом Радвољином и Олгом Кутасовом, која је трајала од 1957. до 1993, што је веома драгоцен додатак критичком издању ауторкиних целокупних дела (2012–2018). Захваљујући предусретљивости породица Радвољине, Кутасове и Десанке Максимовић, сви аутографи тих писама су сада похрањени у Задужбини.

Писма су узорно приређена према текстолошком стандарду, а то значи да књига садржи предговор (уводна обавештења о типу и врсти издања, основне текстолошке и књижевноисторијске информације), хронолошки поредак писама, раздељен према кореспондентима, коментаре уз преписку, поговор (подаци о изворима, статусу грађе и, са књижевноисторијског и поетичког становишта, интерпретација важних делова писама), факсимиле писама и индекс имена. Такође треба истаћи да приређивачи нису интервенисали у правопису, односно донели су их, како текстологија и налаже, у оригиналном облику. Приређивачима је свакако олакшало посао то што је Десанка имала леп, читак рукопис.

Већина писама обилује коментарима, књижевноисторијским, културолошким и историјским обавештењима, чак и подацима о оним догађајима и личностима који су углавном познати широј јавности, али нисмо сигурни да ће то бити и наредним генерацијама читалаца. Та шири перспектива коју су у изради коментара заузели приређивачи, мора се истаћи и похвалити. Добро је и то што су сви коментари дати испод текста датог писма, у простору фусноте, штампани мало крупнијим слогом чиме се олакшава праћење садржаја епистоле без прекидања континуитета читања, листањем књиге у потрази за појашњењем, обавештењем о нејасном месту (личност, догађај и сл.) а што би се морало да су они издвојени у критичком апарату. Допринос оваквим издањима јесу и разрешена нејасна места, а у преписци су то увек личности које се наводе или на које се алудира, често именоване надимцима. На тешкоће се наилазило када се у преписци појављују особе из приватног, породичног окружења, забележене само именом или надимком, па је био потребан озбиљан архивски, истраживачки напор да се утврди њихов идентитет и дају ближа биографска обавештења. Све те послове су такође узорно обавили приређивачи Светлана Шеатовић и Бојан Ђорђевић.

Овом приликом приређивачи су се одлучили да донесу једносмерну преписку, дакле без узвратних писама која је од својих преводилаца добијала Десанка Максимовић, што је текстолошки оправдан поступак када се желе у први план

истаћи епистоле знаменитог књижевника. Друга би ствар била да је реч о преписци два позната аутора и да се она објављује у склопу целокупних дела.

У предговору, насловљеном као „Уводна реч“, приређивачи нас упознају са кореспондентима, датирањем, местима слања, главним тематским тежиштима и обавештавају о томе како су писма прибављена, дигитализована и похрањена у Задужбини „Десанка Максимовић“. Том приликом приређивачи истичу драгоцену помоћ породица Иде Радвољине и Олге Кутасове које су из рукописне заоставштине уступиле Десанкина писма што их је она слала својим преводиоцима и пријатељима. У заоставштини налазила су се дотад само писма упућена њој, а она није правила копије својих писама слата другима, и у овом случају Рускињама Радвољиној и Кутасовој. Према напомени приређивача, где је Светлана Шеатовић и председник Задужбине, та придружена преписка је архивски обрађена, дигитализована и заштићена од физичког пропадања.

Индекс имена обухвата све личности које се налазе у преписци, при чему су имена Руса, као и других личности страног порекла, исписана и у изворном облику, у продужетку после српске транскрипције. Индекс је саставила Маша Петровић.

Средишњи и најобимнији део књиге чине Десанкина писма, при чему је поглављима одељена кореспонденција, најпре са Идом, па са Олгом. Сва писма су хронолошки распоређена прво по годинама слања, као засебним потцелинама, почев од најраније датираних, а упућених Иди Радвољиној 25. јуна 1957. па до последњег датираних Олги Кутасовој из фебруара 1993.

Распоред према кореспондентима даје нам следеће податке. Прво писмо Десанка је упутила Иди, како сам навео, 25. јуна 1957, а последње датирано писмо је од 16. октобра 1992. Тај одељак доноси као додатак и четири недатирана писма. Прво писмо Олги Кутасовој Десанка је упутила 3. септембра 1957, а последње у јануару 1993. Само у том случају приређивачи нису успели да открију датум слања, и за разлику од претходног одељка (писма слата Иди Радвољиној), овде нема недатиране преписке. Од те, претпоставља се, већине сачуваних, Десанка је Иди Радвољиној послала 93, а Олги Кутасовој 87 писама.

На завршницама обе целине приложени су поједини факсимили (прву целину затвара девет, а другу осам страница факсимила) што омогућава читаоцима и да упореде аутограф са опостављеним основним текстом датог писма, али и да се препусте самосталном ишчитавању тих страница.

Писма Десанке Максимовић слата преводиоцима њених дела драгоцен су сведочанства о бурној другој половини 20. века, односно ратним, друштвено-политичким и културнокњижевним приликама у тадашњим државама, СССР-у и у Југославији. Поред тога, за све проучаваоце литерарног опуса српске песникиње, али и за све љубитеље њеног стваралаштва, од великог су значаја и аутопоетички коментари (настанак појединих збирки песама, поема, приповедака). Узевши све то у обзир, приређивачи у „Уводној речи“ закључују да су „ова писма [...] не само архивска драгоценост већ и прилог историји културе, историји књижевности, политике и сећања песникиње на дане Другог светског рата“ (стр. 5).

У поговору идентичног наслова као и издање, Шеатовић и Ђорђевић одмах упозоравају читаоце да сва писма нису од већег значаја за историју књижевности и културе (има места која се тичу личног и приватног живота). Затим приређивачи дају неопходна биографска обавештења о преводиоцима, прво о Олги Димитријевој Кутасовој (1929–2013) а нешто више се посвећују животу и раду Иде Марковне Радвољине, чије је право, пуно име Јудиф Марковна Литвакова (1911–2001), која је била удата за српског комунисту Озрена, те је после смрти мужа у затвору за време Инфобироа, протерана у СССР. Приређивачи истичу као леп пример људскости да су том приликом Иду, тј. Јудиф са београдске железничке станице испра-

тиле једино Исидора Секулић и Десанка Максимовић. До допунских обавештења о животу и књижевном и преводилачком раду руских преводилаца приређивачи су дошли и посредством ових Десанкиних писама. Тиме се само потврђује чињеница да у писмима нема неважних, небитних података за оне који знају (и хоће) да архивско-биографски истражују и проучавају.

Приређивачи се у интерпретацији ових писама равноправно усмеравају и на детаље из личног и породичног живота песникиње (смрти мајке, мужа, брата, побољевања, депресија) и њених преводилаца, као и на питања поетике, контекста настајања појединих књижевних дела (нпр. *Крвава бајка*), али и на Десанкине ставове, промишљања о односима Срба и Хрвата у Југославији, уопште о судбини те вештачке творевине. Шеатовић и Ђорђевић истичу да, иако је Десанка била по убеђењу Југословенка (питање је колико је заиста то било чврсто убеђење с обзиром на политички репресивне околности), да је она изнад свега била Српкиња. Из њених писама види се да је дубоко забринута за судбину српског народа те да не жали толико Југославију колико у ствари стрепи над новим погромом Срба у Хрватској, али и у српској Босни и Херцеговини и на српском распетом Косову и Метохији. О свему томе она се јасно изјашњава у писмима Иди и Олги. Тако она у писму Иди од 29. јануара 1972. а поводом МАСПОК-а 1971. размишља:

Живот је, под притиском њихове мржње, њиховог повампиреног усташтва, био постао несносан. Дошли су били дотле да је Вјекослав Калев писао да у Јасеновцу има побијених Хрвата колико и Срба, ма да цео свет зна да је тамо вршен геноцид Срба, Јевреја и Цигана, да су напунили они јаме и реке својим лешевима. [*Погврка А. П.*] (стр. 60)

За Десанку још 1972. није било никакве сумње да је реч о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима/Циганима, али и да су велики проблем српског народа и одрођени сународници (данас позната дефиниција аутошовинизма). Касније, када је почео верско-грађански рат у Југославији, за Десанку је било сасвим природно да Србија помаже своје сународнике у авнојевској Хрватској и Босни и Херцеговини, а другима, тада, као и данас њиховим следбеницима то је било равно ратном злочину на државном нивоу. Има писама, попут оног упућеног Иди од 22. августа 1990, где се песникиња пита: „Не знам откуд се роди толика мржња према српском народу“ (стр. 109), мислећи у првом реду на Хрвате. Мржња је непојмљива хуманистима, уопште хришћанима. У истом писму, дакле још пре почетка ратова у Југославији, Десанка здраворазумски, не напуштајући своју хуманистичку позицију, изриче захтев да се Србима у Хрватској помогне да не доживе нови геноцид, што се у пракси није избегло 1995: „јер ако дође до зла Србија мора помоћи нашем народу у Хрватској“ (стр. 109). Њена забринутост за судбину Југославије у међувремену је прерасла у велику стрепњу над судбином која чека српски народ у таквом братствужединству. Иди 1987. веома прецизно излаже стање у земљи:

Хрвати све више не подносе Србе. Сада стварају неки језик, нов, само за књижевност. Муслимани потпуно заборављају да нису Турци, и проглашавају се новом нацијом муслиманском. Албанци се не смирују: силују, затиру гробља, хоће потпуно да се отарасе Срба. Словенци хоће да се одвоје и удруже са суседним Немцима. А Војводина – али мука ми је да о томе више говорим (стр. 105).

Такве опаске честе су у овим писмима зато што је песникиња своје пријатељице обавештавала и о књижевним и о друштвено-политичким новостима у Југославији. (Видети интригантно писмо Огли од 14. јануара 1987, где отворено каже да су Американци непријатељи Словена.) Писма Десанке Максимовић оби-

лују драгоценим новим сазнањима и о аспектима приватног, личног живота, дакле о биографским појединостима, али и о њеној поезици те је прилежан труд приређивача Светлане Шеатовић и Бојана Ђорђевића да их прикупе, обраде, допуне коментарима изузетан и драгоцен за историју српске књижевности и културе. Осим тога, понека писма су значајна и са уже текстолошког становишта јер се дотичу генезе одређених лирских и приповедних текстова, њихових првобитних редакција и наслова (нпр. *Песник и завичај*, *Крвава бајка*, *Србија се буди*; *Ујчевина*, *Расулићева смрт*, *Збуњени сељак* и др.).

Издање критички приређених писама Десанке Максимовић биће незаобилазно за све проучаваоце њеног живота и рада, нарочито корисно текстолозима а свакако занимљиво и ширем кругу читалаца. Приређена у складу да текстолошким стандарима за критичка издања, ова књига писама Десанке Максимовић одличан је прилог српској али и руској науци о књижевности.

Др Александар С. Пејчић, научни саветник
Институт за књижевност и уметност, Београд
sasa.pejcic@yahoo.com

UDC 821.163.41-6.09 Maksimović D.
<https://orcid.org/0000-0002-6171-4723>
Примљен: 23. октобра 2025. године
Прихваћен: 24. јуна 2026. године

РАЗГОВОР У ОБНАВЉАЊУ ПОВОДОМ КЊИЖЕВНОСТИ У ДИЈАЛОГУ

(*Књижевност у дијалогу*, (ур.) Адријана Марчетић, Дуња Душанић,
Оливера Жижовић, Снежана Калинић, Београд: Филолошки факултет –
Универзитет у Београду, 2024, стр. 477)

Књижевност у дијалогу, Зборник радова са научног скупа посвећеног проф. др Тањи Поповић (1963-2020), темељи се на вишезначности насловног појма – дијалога – који, пре свега, означава идејно језгро њеног целоживотног рада: константни разговор са књижевним делима и ослушкивање разговора између дела. Кроз тридесет и пет есеја Зборника, аутори текстова, следећи компаратистички метод професорке Поповић, улазе у дијалошку размену са њеном заоставштином, да би, напоследку, посредством тематских и методолошких додирних тачака, сами есеји започели међусобни дијалог, сврставајући се, по принципу сродности, у седам целина: 1. *Сећање на Тању Поповић*; 2. *Послужајак, жанр, канон*; 3. *Песници и њихови слици*; 4. *Достоевски: његовом њојем*; 5. *Дијалог културе / Култура дијалога*; 6. *Андрић и Црњански*; 7. *Речи, звуци и (њојем) слике*. У духу реминисценције Тихомира Брајовића: „Беше то доба студентског разговарања у којем читалачка знатижеља иде испред схоластичких узуса и обзира“ (129), читав зборник – упоредо са научно-истраживачким *telos*-ом – прожет је сећањем на Тању Поповић, било да је реч о поменутом дијалогу кроз методолошко-тематску еквивалентност, посвети или присуству (ауто)биографског момента којим се евоцирају њен карактер и радна етика.